

## **Ushairi**

### **1. SHAIRI 'A'.**

Umekata mti mtima  
Umeangukia nyumba yako  
Umeziba mto hasira  
Nyumba yako sasa mafurikoni  
Na utahama  
Watoto Wakukimbia

Mbuzi kumkaribia chui  
Alijigeuza Panya  
Akalia kulikuwa na pala  
Kichwani  
Mchawi kutaka sana kutisha  
Alijigeuza Simba  
Akalia na risasi kichwani

Jongoo kutaka sana kukimbia  
Aliomba miguu elfu  
Akaachwa na nyoka

Hadija wapi sasa yatakwenda  
Bwanako kumpa sumu ?  
Hadija umeshika nyoka kwa mkia  
Hadija umepitia nyuma ya punda

### **SHAIRI 'B'**

Piteni jamani, Piteni haraka  
Nendeni, nendeni huko mwendako  
Mimi haraka, haraka sina  
Mzigo wangu, mzigo mzito mno  
Na chini sitaki kuweka

Vijana kwa nini hampiti ?  
Kwa nini mwanicheka kisogo ?  
Mzigo niliobeba haupo.

Lakini umenipinda ngongo na  
Nendako  
Haya piteni ! Piteni haraka ! Heei !

Mwafikiri mwaniacha nyuma !  
Njia ya maisha ni moja tu.  
Huko mwendako ndiko nilikotoka  
Na nilipofikia wengi wenu  
Hawatafika.

Kula nimekula na sasa mwasema  
Niko nyuma ya wakati  
Lakini kama mungepita mbele

Na uso wangu kutazama  
Ningewambia siti miaka  
Mingi.

- (a) Haya ni mashairi ya aina gani ? Toa saabu
- (b) Washairi hawa wawili wanalalamika. Yafafanue malalamishi yao
- (c) Onyesha jinsi kinaya kinavyojitokeza katika tungo hizi mbili
- (d) Ni vipi Hadija :-
  - (i) Amekata mti mtima ?
  - (ii) Amepita nyuma ya Punda
- (e) Toa mifano 2 ya uhuru wa mashairi kwa kurejelea mashairi haya
- (f) Kwa kurejelea shairi '**B**' eleza maana ya:-
  - (i) Mzigo
  - (ii) Siri
  - (iii) Kula nimekula
  - (iv) Niko nyuma ya wakati

(al.2)

2. Sinisumbuwe akili, nakusihi e mwandani.  
Afya yangu dhahili, mno nataka amani  
Nawe umenikabili, nenende sipitalini  
Sisi tokea **azali**, twende zetu mizumuni  
Nifwateni sipitali, na dawa ziko nyumbani?

Mababu hawakujali, wajihisipo tabani  
Tuna dawa za asili, hupati sipitalini  
Kwa nguvu za kirijali, Mkuyati uamini  
Kaafuri pia kali, dawa ya ndwele fulani  
Nifuateni sipitali, na dawa ziko nyumbani?

Mtu akiwa hali, tumbo lina walakini,  
Dawa yake ni subili, au zongo huanoni  
Zabadili pia **sahali**, kwa maradhi yalo ndani  
Au kwenda wasaili, wenyewe walo pangani  
Nifwateni sipitali, na dawa ziko nyumbani?

Mtu kwenda sipitali, ni kutojuwa yakini  
Daktari k'ona mwili, tanena kensa tumboni  
Visu visitiwe makali, tayari kwa pirisheni  
Ukatwe kama fagili, **tumbo nyangwe** na maini  
Nifuateni sipitalini, na dawa ziko nyumbani?

Japo maradhi **dhalili**, kutenguliwa tegoni  
Yakifika sipitali, huwa hayana kifani  
Wambiwa damu kaliti, ndugu msaidieni  
Watu wakitaamali, kumbe ndiyo bunani  
Nifwateni sipitali, na dawa ziko nyumbani?

Mizimu wakupa kweli, Wakueleze undani.  
Maradhiyo ni ajali, yataka vitu thamani  
Utete huku wawili, wa manjano na kijani

Matunda pia asali, vitu vyae shamoni  
Nifuateni sipati, na dawa zi langoni?

**Maswali**

- (a) Lipe shairi hili kichwa mwafaka  
(b) Mtunzi alikuwa na lengo gani alipotunga shairi hili  
(c) Mbona mshairi hataki kwenda hospitalini  
(d) Eleza umbo la shairi hili (al. 6)  
(e) Kwa nini mshairi alitumia ritifaa katika ushairi ?  
(f) Andika maana ya maneno haya kama yalivyotumiwa kwenye shairi :-  
(i) Dhalili – .....  
(ii) Azali - .....  
(iii) Sahali - .....  
(iv) Tumbo nyanywe .....

3. **WAFULA KABILIANA NA KISU**

Ee mpwa wangu,  
Kwetu hakuna muoga,  
Uoga ukikufikia, huenda ni wa akina mamayo,  
Fahali tulichinja ili uwe mwanamme,  
Eewe mpwa wangu, kisu kikali ajabu !  
Iwapo utatingiza kichwa,  
Uhamie kwa wasiotahiri.

Wanaume wa mbari yetu,  
Si waoga wa kisu,  
Wao hukatwa kuanzia macheo hadi machweo,  
Wewe ndiye wa kwanza,  
Iwapo utashindwa,  
Wasichana wote,  
Watakucheka,  
Ubaki msununu,  
Simama jiwe liwe juu,  
Ndege zote ziangamie.

Simu nimeipokea,  
Ngariba alilala jikoni,

Visu ametia makali,  
Wewe ndiye wangojewa,  
Hadharani utasimama,  
Macho yote yawe kwako,  
Iwapo haustahimili kisu,  
Jiuzulu sasa mpwa wangu,  
Hakika sasa mpwa wangu,  
Hakika tutakusamehe, mwaka kesho unakuja.

Asubuhi ndio hii,  
Mama mtoto aamushwe,  
Upweke ni uvundo,  
Iwapo utatikisa kichwa,

Iwapo wewe ni mme,  
Kabiliana na kisu kikali,  
Hakika ni kikali!

Kweli ni kikali!  
Wengi wasema ni kikali!  
Fika huko uone ukali!  
Mbuzi utapata,  
Na hata shamba la mahindi,  
Simama imara,  
Usiende kwa wasiotahiri

### **Maswali**

- (a) Hili ni shairi la aina gani ? Thibitisha
- (b) Ni nani anayeimba shairi hili na analiimba kwa nani ?
- (c) Toa ithibati kwenye shairi hili kuthibitisha kuwa msimulizi ana taasubi za kiume
- (d) Taja kwa kutolea mifano mbinu zozote nne za uandishi katika shairi hili
- (e) Taja shughuli zozote **mbili** za kiuchumi za jamii inayorejelewa katika shairi hili
- (f) Eleza kwa mifano, uhuru wa kishairi katika shairi hili
- (g) Msamiati ufuatao umetumika kwa maana gani katika shairi hili ?
  - (i) Mbari
  - (ii) Msununu
  - (iii) Ngariba
  - (iv) Uvundo

### 4. **HATIMA YANGU**

1. Mke wangu wameshanipoka  
Ndugu zangu, wamedai ububu  
Wazazi kuzoea kunigombeza
2. Juzi mali lilimbikiza  
Furaha lilitanda  
Makanwa yalijaziwa  
Hoi hoi ikawa desturi
3. Kilabu tulikwenda  
Nyama tulichoma  
Mahali tulizuru  
Tuliteremsha!
4. Leo mambo yamenigeuka  
Wao masahibu siwaoni  
Matumbo yakaninguruma  
Kama radi ya mvua
5. Nyumbani nimebaki pweke  
Mke amenitoroka  
Watoto wameparara  
Skuli kugharamia

Imegeuka balaa belua

6. Ndipo nimeamua  
Afadhali kitanzi badala ya balaa  
Kumbe kupanga ndiyo maana  
Maisha na waasia

- (a) Eleza mambo muhimu yanayoelezwa katika shairi hili  
(b) Fafanua sifa mbili za anayezungumza katika shairi  
(c) Dondoa na ufafanue mbinu zozote mbili za lugha katika shairi hili  
(d) Eleza maana ya:-  
(i) Ndugu zangu wamedai ububu  
(ii) Kumbe kupanga ndiyo maana

5. 1. Nitampa nani, sauti yangu ya dhati  
Kwa kipimo gani, ingawa kiwakatiti  
Amefanya nini, la kutetea umati  
Kipimo ni kipi?
2. Yupi wa maani, asosita katikati  
Alo na maoni, yasojua gatigati  
Atazame chini, kwa kile ule wakati  
Kipimo ni kipi?
3. Alo mzalendo, atambuaye shuruti  
Asiye mafundo, asojua mangiriti  
Anoshika pendo, hata katika mauti  
Kipimo ni kipi?
4. Kipimo ni kipi, changu mimi kudhibiti  
Utu uko wapi, ni wapi unapoketi  
Nje kwa mkwapi, au ndani kwa buheti  
Kipimo ni kipi?

### **Maswali**

- a) Eleza umbo la shairi hili  
b) Taja na ueleze jinsi mwandishi alivyotumia uhuru wa ushairi  
c) Eleza ujumbe unaowasilishwa na mshairi  
d) Andika ubeti wa **tatu** katika lugha ya nathari  
e) Taja bahari **tatu** zinazojitokeza katika shairi na utoe sababu  
f) Eleza msamiati ufuatao kama ulivyotumika katika shairi hili  
i) Katiti  
ii) Gatigati  
iii) Mangiriti

6. **KIPI NIKITENDE?**  
Tayari ni sarakani, niambie yote johara,  
Mosi nimpe shukrani, kanizaa bira zira,  
Wapo haiko hisani, ningefaa kwa uparara,  
Kipi takachokitenda, ni nene heko kwa mama?

- . Miezi tisa tumboni, yote nina kajinyima,  
Kanikopa uchunguni, safari ndefu kazima'  
Kama kinda kiotani, kiniasa huyu mama'  
Kipi takachokitenda, ninene heko mama ?
- . Baba siku jana madadi, **kawa vingaito mambo,**  
Kaolewa na asadi, kachalazwa kwa **wimbombo,**  
Kaona – bali jadili, kuchao puani bombo,  
Kipi takachokitenda, ninene heko mama?
- . Kila kuchao zarani, kupalilia kondeni,  
Kachanika mpinini, chungu povuka motoni,  
Kaviyariya fingani, kinijali jikoni,  
Kipi tukachokitenda , ninene heko mama?
- . Wa siku hizi vijana, wakahujuru nyumbani,  
Wengine wao jagina, kawa lofa mutaani,  
Hali ukashiba nina, afikapo tu, **“kongoni!”**  
Kipi takachokitenda, ninene heko mama?
- . Nawe bwana siwe maya, vita hasha kiwa kombo,  
Tena simfanye yaya, ya kikoa ndio mambo,  
Simtende ya hizaya, siwe mwao kila jambo,  
Kipi takachokitenda, ninene heko mama?
- . Sasa jamvi nakuja, kisa nimesakarika,  
Naomba niliyotaja, tatia manani kaka,  
Nenayo yasiwe ngoja, ili nipokee baraka,  
Mema nitamtendea, apate futahi pia.

### **Maswali**

- (a) Eleza umbo la shairi hili
- (b) Kwa nini msanii amshukuru mamaye ?
- (c) Ni kina nani wanaokashifiwa na msanii ? Kwa nini ?
- (d) Onyesha tofauti katika ujumbe iliyoko katika beti nne za kwanza na mbili zinazofuata
- (e) Toa majina mengine yenye maana sawa na haya yaliyotumiwa katika shairi hili :
  - (i) Mama
  - (ii) Dawati
  - (iii) Imara/thabiti
- (f) Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumika kaika shairi:
  - (i) Kawa vangaito mambo
  - (ii) Wimbombo
  - (iii) Kongoni

### **7. Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata**

#### **MWANAMKE**

1. Namwona yu shambani,  
Na jembe mkononi,  
Analima,  
Mwanamama,  
Mavuno si yake,

Ni ya mume wake.

2. Namwona viwandani,  
Pia maofisini,  
Yu kazini,  
Hamkani,  
Anabaguliwa,  
Na anaonewa.

3. Namwona yu nyumbnai,  
Mpishi wa jikoni,  
Yaya yeye,  
Dobi yeye,  
Hakuna malipo,  
Likizo haipo.

4. Namwona kitandani,  
Yu uchi **maungoni**.  
Ni mrembo  
Kama chombo,  
Chenye ushawishi,  
**Mzima utashi**.

5. Namwona mkekani,  
Yuwamo uzazini,  
Apumua,  
Augua,  
Kilio cha kite,  
Cha mpiga pute.

6. Kwa nini mwanamke,  
Ni yeye peke yake,  
Heshimaye,  
Haki anakosa,  
**Kwa kweli ni kosa**

*(Muhammed Seif Khatib)*

7. (a) “**Shairi hili ni la kukatisha tamaa**”. Fafanua dai hili kwa kutoa mifano **minne**  
(b) Eleza umbo la shairi hili  
(c) Andika ubeti wa tatu katika lugha ya nathari  
(d) Taja tamathali ya usemi iliyotawala katika shairi zima utoe mifano **miwili** ya jinsi ilivyotumika  
(e) Onyesha mifano miwili ya ubabadume inayojitokeza katika shairi hili  
(f) Eleza maana ya maneno yafuatayo jinsi yalivyotumiwa katika shairi:  
(i) mzima utashi  
(ii) maungoni

8. **KIACHE KINACHONG’AA**  
Katu siwe na harara, wala moyo kukupapa,  
Usichukue hasira, na moyo kutapa-tapa,  
Utaharibu na sura, mwishowe uende kapa,

Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Mbele kina madhara, kile kinachokukwepa,  
Mbele yake ni hasara, si chema kitakutupa,  
Hutaipata ijara, kuchuma ama kukopa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Hicho jangwa la Sahara, si mnofu ni mfupa,  
Hakina njema ishara, humtupa mwenye pupa,  
Kibovu kama tambara, hupasuka kama chupa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Kitaleta ufukura, si huko wala si hapa,  
Kina mengi mazingira, na mbele kitakuchapa,  
Sijitie usogora, ukavimbisha mishipa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Si kazi yenye ujira, mshahara kukulipa,  
Ya cheo chenye kinara, na heshima wakikupa,  
Mbele haina imara, japo leo wajitapa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Japo kazi ya biashara, kutwa wauza makopa,  
Uwe mtu na kipara, Mwananchi ama Yuripa,  
Bora uwe na busara, fedha tajaza mapipa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara  
Usione kinang'ara, huku chapiga marapa,  
Ukimbilie kupora, moyo wako kukuzipa,  
Kitakugeuza chura, mbele yake utaapa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Usitupe sarara, nyuma kisogo kuipa,  
Ukaenda kwa papara, kiumbe mbele kitanepa,  
Kwanza tumia fikira, uchague njema chapa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Na sisemi masihara, hakika kweli nawapa  
Mlio pwani na bara, wa Mufindi na wa lupa  
Maneno haya kitara, muarifu na Wachepa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

Tamati niliyochora, ya shikeni si kuepa  
Kisha muwe na basira, na Mola kumuogopa,  
Kinachokwepa si nyara, ufunge ndani ya kwapa,  
Kiache kinachokwepa, mbele kina madhara

- (a) Eleza hii ni bahari gani ya shairi
- (b) Eleza dhamira ya mshairi
- (c) Fafanua hasara nne zinazoletwa na tamaa - vile ving'aavyo



- (d) Taja na ueleze mbinu mbili za kifasihi zilizotumika katika shairi
- (e) Andika ubeti wa tano katika lugha ya nathari
- (f) Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumika katika shairi
  - (i) Kuchuma
  - (ii) Kisogo kuipa

9. Alipokwenda kwao, mamaye alimwambia,  
Nipa fedha au nguo, nataka kwenda tumia!  
Nikosapo hivi leo, nipa kisu tajitia !  
Huzunguka akilia kwa maana ya uketo

Ndipo mamaye kawaza, pamwe na kuzingatia,  
Fedha zako umesoza, na leo zimekwisha,  
Kisu sikukukataza, twaa upate jitia!  
Mbele zangu n'ondokea! Wende na ukiwa wako!

Ulipogeuka nondo, nguo ukazingilia,  
Kakaka kwa vishindo, usisaze hata moya,  
Leo wanuka uvundo, wambeja wakukimbia!  
Mbele zangu n'ondokea ! Wende na ukiwa wako!  
Ukijigeuza nyama, kama Simba ukilia,  
Watumwa ukawaegema, ukawla wote pia,  
Pasi kuona huruma, kutoa wahurumia,  
Mbona hukuzingatia? Wende na ukiwa wako!

Si mimi naliokupa, **ukata** huo, sikia!  
Kwamba utakuja hapa, nipate kuondolea,  
Naapa thama, naapa, sina la kukutendea!  
Mbele zangu n'ondokea! Wende na ukiwa wako!

Tamati, nalikomile, ni hayo nalokwambia,  
Hapahitaji kelele na kujirisha mabaya,  
Na kwamba yakutukie, sema yapate n'elea!  
Zidi radhi kuniwea ! Wende na ukiwa wako!

### **Maswali**

- (a) Lipe shairi hili anwani mwafaka
- (b) Ni maudhui gani yanayojitokeza katika shairi hili
- (c) Taja na ueleze tabia za mnenewa katika shairi hili
- (d) Mshairi ametumia uhuru wa utunzi. Taja sehemu mbili alikotumia uhuru huo
- (e) Eleza umbo la shairi hili
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi :-
  - (i) Uketo
  - (ii) Ukata

10 . *Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali*  
Msituni nikakuta, nyuki wamo mzingani,  
Kwa juhudi wanakita, mara nje mara ndani,  
Husuda wameikata, hata hawasengenyani,

Nyuki ni wadudu duni, wanashinda kwa umoja

Mchwa nao nikaona, wamejenga masikani,  
Wafanya bidii sana, uvivu hawatamani,  
Wao husaidiana, tena hawadanganyani,  
Mchwa wadudu wa chini, wanaishi kwa umoja

Nalo jeshi la siafu, hutandawaa njiani,  
Laenda bila ya hofu, maana ajiamini,  
Silaha zao dhaifu, meno, tena hawaoni  
Wa kuwatadia nini ? Kwani wanao umoja.

Nao chungu wachukuzi, nyama warima njiani,  
Masikini wapagazi, mizigo yao kichwani,  
Ingawa si wachokozi, wakali ukiwahini,  
Katu hawafarakani, wanadamu kwa umoja.

Sisi ni wana Adamu, mbona hatusikizani,  
Tusitietie hamu, ukubwa kuutamani,  
Wachache wataalamu, tuwasadi kwa imani,  
Hii “Huyu awezani,” yatuvunjia umoja

### **Maswali**

- (a) Lipe shairi hili anwani mwafaka.
- (b) Ni sifa zipi nne zinazopewa wanaozungumza.
- (c) Onyesha jinsi mwandishi alivyotumia uhuru wake katika shairi hili.
- (d) Eleza muundo wa shairi hili.
- (e) Andika ubeti wa mwisho kwa lugha nathari.
- (f) Taja mafunzo mawili unayopata kutokana na wahusika wanaozungumziwa.
- (g) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi hilo.
  - (i) Chungu
  - (ii) Tuwasadi

### 11. ***Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.***

Twamshukuru Mwenyezi. Kamwe wingi ukarimu  
Alo na kiti cha enzi, Mola wetu akramu  
Kutupa kitu azizi , lugha kutakalamu  
Lugha ni kitu kitamu, ujuwapo kutumia

Lugha mkuu mlezi , aleaye binadamu  
Hata wanyama ja mbuzi, wema lugha wafahamu  
Hafuguwa simulizi, izaayo tabasamu  
Lugha huwa ni imamu, ujuwapo kutumia

- (3) Lugha hodari mkwezi, akweaye tata ngumu  
Huzifyeka pingamizi, zizushazo uhasama  
Ikazidisha mapenzi, wapendanao kudumu  
Lugha huyeyusha sumu, ujuwapo kutumia

- (4) Lugha ndiye mpagazi, mazito kuyahudumu  
Pia hupanga vizazi, pasi mbari kudhulumu  
Aidha hufanya kazi, ikawa mustakumu  
Lugha kwayo ni timamu, ujuwapo kutumia
- (5) Lugha ni mpelelezi, maovu kuwakasimu  
Huwatowa palo wazi, kashuhudia kaumu  
Yasifiwa na wajuzi, kuwa ni kitu adhimu  
Lugha mkuu hakimu, ujuwapo kutumia
- (6) Lugha huizuwa kazi, kutatiza mahakimu  
Huwaacha kanwa wazi, wakili kitakalamu  
Muhaliifu na jambazi, wakaishinda hukumu  
Urongo huwa timamu, ujuwapo kutumia
- (7) Lugha iwe ni kiongozi, Kizungu au Kiamu  
Iwekapo waziwazi, silabi na tarakimu  
Huyakimu maongezi, yakasikizwa kwa hamu  
Lugha huwa ni muhimu, ujuwapo kutumia.
- (8) Lugha ni mapinduzi, wanyonge na wajukumu  
Kadhalika ni jahazi, ya nahodha muhitimu  
Kufa maji haiwezi, si vina si miizamu  
Lugha maji zam-zamu, ujuwapo kutumia

**Maswali.**

- (a) Eleza maudhui ya shairi hili
- (b) Eleza muundo wa shairi hili
- (c) Andika ubeti wa nne katika lugha ya nadhari/ nadharia
- (d) Taja huku ukitoa mifano, mbinu tatu za lugha alizotumia mshairi kuwasilisha ujumbe
- (e) Eleza maana ya msamiati kama ulivyotumika
  - (i) Azizi
  - (ii) Uhasimu
  - (iii) Adimu.

12. ***Soma mashairi yafuatayo kisha ujibu maswali :-***

**SHAIRIA:**

Tunda la elimu zote, wasema wanazuoni,  
Ni kwamba mtu apate, kumtambua manani.  
Ndipo hadhi aipate, akumbukwe duniani.

Elimu bila ukweli, haizidi asilani  
Giza na nuru muhali, katu havitengamani,  
Uwongo uje kwa ukweli, itue nuru moyoni.

Elimu ni kama mali, haichoshi kutamani,  
Ni bora yashinda mali, taji la wanazuoni,

Elimu njema miali, iangazayo gizani.

Mtu hachomwi na mwiba, na viatu mguuni,  
Ulimwengu una miiba, tele tele majiani,  
Elimu ukiishiba, U salama duniani.

Wafu ni wasiosoma, watazika ardhini,  
Hai ndio waulama, wapaa maangani,  
Elimu jambo adhima, aso nayo maskini

Elimu ina malipo, utayalipwa mwishoni  
Pale uitafulapo, ujira usitamani  
Mwanachuoni afapo, mbingu huwa na huzuni.

Haki ya kuheshimiwa, ni yao wanachuoni,  
Wao wameongolewa, na ni taa duniani.  
Kweli wanapojua, watoe bila kuhini.

Elimu bila amali, mti usio majani,  
Haumtii kivuli, aukaliaye chini,  
Inakuwa mushkeli, wa kushuri insani,

### **SHAIRI B**

Inakera moyo  
Hii anga ambayo  
Huwasonya njiani  
Watokao mashambani  
Wa kusalimu kwa bashasha  
Wanaoshinda kivulini.

Chini ya mwembe  
Wa umma.

Inakera moyo  
Hii sebule ambayo  
Huwahini mezani  
Wagotao nyundo kutwa  
Wa kukabili chakula  
Wanastarehe daima

Chini ya paa  
La umma.

### **Maswali**

- (a) Pendekeza kichwa kifaacho kwa kila shairi la A na B
- (b) Haya mashairi ni ya aina gani?
- (c) Taja sifa zozote **tatu** za kishairi katika shairi B
- (d) Taja mbinu ya lugha iliyotumiwa :-
  - (i) Katika mshororo wa mwisho wa ubeti wa saba katika shairi la A
  - (ii) Katika ubeti wa nne wa shairi la B
- (e) Fafanua kwa mukhtasari maudhui ya mashairi yote mawili

- (f) Andika ubeti wa mwisho wa shairi la A katika lugha nathari
- (g) Taja na uonyeshe jinsi idhini ya ushairi ilivyotumika katika shairi la A
- (h) Fafanua maana ya maneno haya kama yalivyotumika katika shairi:-
  - (i) Maulama
  - (ii) Wameongolewa
  - (iii) Wagotao
  - (iv) Huwahini

13. ***Soma shairi na kisha uyajibu maswali yafuatayo:-***

**CHEMA HAKIDUMU**

Chema hakidumu, kingapendekeza,  
Saa **ikitimu**, kitakuteleza,  
Ukawa na hamu, kuingojeleza,  
Huwa ni vigumu, kamwe hutaweza.

Chema sikiimbi, kwamba nakitweza,  
Japo mara tumbi, kinshaniliza,  
Na japo siombi, kipate n'ongeza,  
Mtu haniambi, pa kujilimbikiza.

Chema mara ngapi, kinaniondoka,  
Mwahanga yu wapi? Hakukaa mwaka,  
Kwa muda mfupi, aliwatilika,  
Ningefanya lipi, ela kumzika?

Chema wangu babu, kibwana Bashee,  
Alojipa tabu, kwamba anilee,  
Na yakwe sababu, ni **nitengene**,  
Ilahi wahhabu, mara amtwee.

Chema wangu poni, kipenzi nyanyangu,  
Hadi siku hini, Yu moyoni mwangu,  
Yu moyoni ndani, hadi kufa kwangu,  
**Ningamtamani**, hatarudi kwangu.

**Maswali**

- (a) Eleza dhamira ya mwandishi
- (b) Fafanua umbo la shairi hili
- (c) Andika ubeti wa kwanza kwa lugha ya nathari
- (d) Taja na kutoa mfano mmoja wa tamathali yoyote ya lugha inayojitokeza katika shairi
- (e) Taja mbinu nne za uhuru wa mshairi huku ukitolea kila mbinu mfano
- (f) ***Eleza maana ya maneno yafuatayo kulingana na vile yalivyotumika:-***
  - (i) Nitengene
  - (ii) Ningamtamani
  - (iii) Ikitimu

14.. ***Soma shairi na kisha uyajibu maswali yafuatayo:-***

- 1. Ni sumu, sumu hatari  
Unahatarisha watoto  
Kwa ndoto zako zako leweshi

Za kupanda ngazi  
Ndoto motomoto ambazo  
Zimejenga ukuta  
Baina ya watoto  
Na maneno laini  
Ya ulimi wa wazazi

2. Ni sumu, sumu hasiri  
Unahasiri watoto  
Kwa pupa yako hangaishi  
Ya kuwa tajiri mtajika  
Pupa pumbazi ambayo  
Imezaa jangwa bahili  
Badala ya chemichemi  
Ya mazungumzo na maadili  
Baina ya watoto na mzazi
3. Ni sumu, sumu legezi  
Unalegeza watoto  
Kwa mazoea yako tenganishi  
Ya daima kunywa 'moja baridi'  
Mazoea mabaya ambayo yanafunga katika klabu  
Hadi saa nane usiku  
Huku yakijenga kutofahamiana  
Baina ya watoto na mzazi
4. Ni sumu, sumu jeruhi  
Unajeruhi watoto kwa pesa,  
Kwa mapenzi yako hatari  
Ya kuwaliwaza watoto kwa pesa  
Zinawafikisha kwenye sigara na ulevi  
Na kisha kwenye madawa ya giza baridi  
Barabara inayofikisha kwenye giza baridi la kaburi la asubuhi

### **Maswali**

- (a) Pendekeza kichwa kwa shairi hili
- (b) Fafanua maudhui ya shairi hili
- (c) Ni kwa njia gani kinachozungumziwa kinajenga ukuta?
- (d) Dondoa tamathali mbili za usemi zilizotumika katika shairi na uzitolee mfano
- (e) Eleza umbo la shairi hili
- (f) Uandike ubeti wa nne kwa lugha nathari
- (g) Eleza maana ya vifungu hivi vilivyotumika katika shairi ;
  - (i) Giza baridi
  - (ii) Yanakufunga katika klabu